

Ivan Illich

Protiv zdravlja

Razgovor sa Ivanom Iličem
i napomena o novoj askezi

1990.

Tageszeitung (TAZ), Berlin, 23. 10. 1990.

TAZ: Tema ove konferencije je „Preuzimanje odgovornosti za vlastito zdravlje“. Zar to nije u skladu s vašim načinom razmišljanja?

Ilič: Nisam znao šta da mislim, zato što nisam nameravao da dođem ovamo. Rekao sam organizatorima konferencije da na „preuzimanje odgovornosti za vlastito zdravlje“ imam samo jedan odgovor: „Ne, hvala!“ Od srca.

TAZ: Zašto?

Ilič: Zdravlje i odgovornost su koncepti iz XVIII veka. Zdravlje, u smislu zdravlja nacije, kao nešto poželjno, javlja se između 1760. i 1770, u isto vreme kada i koncept sreće, one sreće koju su Amerikanci upisali u Deklaraciju nezavisnosti. To je materijalizacija prava na sreću, oko koje se formirala cela profesija, čija je dužnost obezbeđivanje sreće ili zdravlja nacije. Ali, čak i ako sada zbijam šalu s tim konceptom koji izvire iz prosvetiteljstva, u vreme mog rođenja, pre 64 godine, on je još uvek imao nekog smisla. Mogao sam da mu pridam neki smisao i kada sam pisao knjigu *Medicinska Nemezis*, koja je počinjala rečenicom: „Medicinski establišment je postao najveća pretnja zdravlju.“ Kada bi mi danas neko to rekao, moja reakcija bi bila, „Dobro, i šta onda?“

TAZ: Šta se promenilo?

Ilič: Bili smo kljukani informacijama o tome: rupa u ozonskom omotaču, efekat staklene bašte, radijacija, hemija, prekomerna upotreba antibiotika, destrukcija onoga što se danas zove imunološki sistem, genetsko osiromašenje, urbanizacija. To nije koncept zdravlja. To je prilagođavanje buci, prilagođavanje halapljivosti, prilagođavanje ritmovima s kojima živimo – i, iznad svega, prilagođavanje unutrašnjoj destrukciji.

TAZ: Opišite tu unutrašnju destrukciju.

Ilič: Pre nekoliko dana bio sam na večeri u Filadelfiji, s nekim prijateljima. Tu je i francusko-švajcarski kolega, Rober. Priča sa Trejsi, želi da joj naspe drugu čašu jabukovog vina, a ona kaže, „Ne, moj sistem ne može podneti toliko šećera odjednom. Mogla bih ispasti iz ravnoteže“. Ta žena, koja sada ima 27 godina, u drugom razredu osnovne škole sreća se sa slikama mišića, nervnog i endokrinog sistema. Onda ih je projektovala na sebe. Nije samo mislila o sebi već je sebe i doživela kao nešto što se uključuje i isključuje, što se reguliše, kao nešto potpuno nerealno.

TAZ: Drugim rečima, svi koncepti medicine . . .

Ilič: . . . su izmešteni iz tela . . .

TAZ: . . . i otuđeni od nas samih . . .

Ilič: . . . zato što ih preuzimamo od medicine. A u paroli, „Zdravlje je vaša lična odgovornost“, vidim vrlo podmuklu pedagošku nameru, koja nam poručuje: brinite o sebi i doživite sebe u okviru sistemskih teorija koje propovedamo. Kažemo vam da ste samo mali imunološki sistemi, koji privremeno uspevaju da prežive u utrobi svetskog sistema boginje Geje. Ona je život i vi ste život! A život definišemo – poput zmije koja proždire vlastiti rep – kao fenomen koji optimalizuje šanse za sopstveni opstanak. To je ono što pokreće Zelene koji marširaju ulicama i sistemske analitičare koji trabunjaju o kontroli sveta, kao i gospodina koga sam čuo na ovoj konferenciji – svi oni ponavljaju istu besmislicu koju sam pre nekoliko dana video u Vašingtonu, gde je na hiljade učenika marširalo ulicama i vikalo, „Protivimo se efektu staklene bašte, ne želimo rupu u ozonskom omotaču!“

TAZ: Ali ko želi rupu u ozonskom omotaču?

Ilič: Stvar je u tome što smo je dobili! Nemamo alternativu, osim da kažemo: odričem se zdravlja. To je užasno. Odbijam da se zavaravam mogućnošću tog prosvetiteljskog koncepta. Znam da me nijedan put ne može odvesti nazad ka indijskoj jogi ili kineskom pojmu neba i zemlje, koji odgovaraju jedno drugom i u kojima ću se na kraju rastvoriti. Priznajem

svoju bespomoćnost i duboko je proživljam. Niko to ne može uraditi sam; osnova za to je prijateljstvo, stara *philia*; bez njega od toga nema ništa. Ali, odricanje je moguće. Odricanje koje je samosvesno, kritičko, disciplinovano i za koje je nekada postojalo ime – askeza.

TAZ: To zvuči vrlo monaški.

Ilić: Da, radije bih upotrebio neku drugu reč.¹ Obično se pomisli na „ne, hvala“ vinu, ženama i pesmi. Ali to nema nikakve veze sa asketizmom na koji mislim. On je mnogo izazovniji. *To je „ne, hvala“ izvesnostima na kojima je izgrađeno naše društvo.*

TAZ: Na primer?

Ilić: Svaka epoha je kao nebeski svod, sa svojim utvrđenim rasporedom zvezda, pod čijim uticajem ideje, ali i materijalna iskustva te epohe dolaze do izražaja. Te osnovne koncepte nazivam izvesnostima – ili možda bolje pretpostavkama – koje zvuče tako očigledno da ih niko ne dovodi u pitanje. Moji prijatelji i ja smo sebi stavili u zadatak da napišemo istoriju tih izvesnosti moderne epohe, sistematično, pažljivo i naučno, a jedna od tih izvesnosti je i zdravlje.

TAZ: Jednom ste rekli da je zdravlje plastična ideja.

Ilić: Preuzeo sam taj pojam od svog učitelja i kolege, lingviste, profesora Uvea Perksena iz Frajburga (Uwe Pörksen, *Plastikwörter: die Sprache einer internationalen Diktatur*, 1988; *Plastic Words: The Tyranny of Modular Language*, 1995). On kaže da se pojavila nova kategorija reči, koje koristimo krajnje nehajno. One se ne odnose na bilo šta određeno, ali im se pridaju velika težina i značaj. One su kao kamenje bačeno u jezero, za koje ne možete videti gde završava, ali koje ipak pravi velike talase. Takve reči on naziva plastičnim rečima ili rečima-amebama. Verujem da je naša komunikacija pomoću tih reči-ameba razlog zašto nam je tako teško da dopremo do srca stvari, na primer, do značenja mog „ne zdravlju“, tog

¹ Napomena o „novoju askezi“. U razgovoru s Dejvidom Kejljem, Ilić je na još jedan način demistifikovao taj pojam:

„*Ascesis* je stara reč za vežbanje, za ponavljanje. Mogao bih reći da je ono što nam je potrebno reč koju je danas teško izgovoriti – vrlina – koja se ponavlja kao čin vere, nade i ljubavi, što postepeno, na psihofizičkom planu, u vama stvara osećanje lakoće prilikom izvođenja. A da bi se to održalo u vama, na disciplinovan način, potrebna je i *ascesis* ili samostalno vežbanje – iako se mora reći da vežbanje kod naših savremenika uvek podrazumeva neku instrumentalnu svrhu. Ali, to nije ono o čemu govorim. Čudno je da je u modernom kalifornijskom engleskom lakše govoriti o *yogi* nego o *ascesis*; ali, ono što je reč *ascesis* značila pre 2000 godina jeste nešto slično onome što *yoga* označava danas, u našem zapadnom svetu.“ — *The Rivers North of the Future: The Testament of Ivan Illich*, 2005, str. 228–229

Zatim oštrije, iz iste serije razgovora, slično definiciji askeze iz ovog teksta:

„. . . mali činovi odricanja, ono što neću da radim, čak i ako je legitimno, navika su koja se mora razviti da bismo upražnjavali slobodu. (. . .) To me podseća na stvari kojih se, u modernom svetu, možemo odreći – ne zato što želimo još lepši život već zato što želimo da budemo svesni do koje smo mere vezani za svet kakav jeste, ali i u kojoj meri možemo bez njega. Te nepotrebne stvari su se danas toliko umnožile da im lako možete dati društveni oblik. Neko će odustati od pisanja pisama na kompjuteru – ne zato što je to loše ili zato što ne želi da dobije odgovor brzinom e-maila. Neko će odustati od usluga lekara ili će se, kao jedna osoba koju poznajem, odreći garancija da će sva njegova deca završiti fakultet.

Uveriti se da možeš bez toga, jedan je od najefikasnijih načina da, bez obzira na poziciju koju zauzimaš na intelektualnoj ili emocionalnoj lestvici, osetiš svoju slobodu. Samonametnuta ograničenja pružaju osnovu i pripremaju teren za debatu o tome čega se možemo odreći kao grupa prijatelja ili susedstvo. Video sam to i mogu da posvedočim tome u prilog. Za mnoge ljude koji pate od velikih strahova, osećanja nemoći i depersonalizacije, odricanje predstavlja veoma prost put za povratak sopstvenom biću, koje stoji iznad ograničenja sveta.

A takvo odricanje je posebno nužno u svetu u kojem živimo. Stare tiranije su vladale ljudima koji su još uvek znali kako da se sami postaraju za sebe. Sredstva za preživljavanje su im mogla biti oduzeta, mogli su biti porobljeni, ali nisu im se mogle usaditi 'potrebe'. S početkom kapitalističke proizvodnje, u tekstilnim radionicama Firence iz doba Medičijevih, počeo je da se stvara novi tip ljudskog bića: čovek potreba, koji mora organizovati društvo, čija je glavna funkcija zadovoljavanje 'ljudskih potreba'. A potrebe su mnogo okrutnije od tirana.“ — *Ibid.*, str. 101–103.

zahteva za odricanjem. To se može nazvati ili besmislicom, što će većina ljudi nužno učiniti, ili ohološću: s kog stanovišta, iz koje pozicije govorite o takvom odricanju? Moje poređenje je istorijski zasnovano. Na primer, u XIX veku, zdravlje je pre svega značilo manje vaški, buva i miševa, veće prozore, zavoje i pristup lekaru. Aspirin još nije postojao. U medicinskoj praksi jednog lekara iz tog vremena – istoričarka Barbara Duden je proučavala njegove beleške – reč zdravlje jedva da se pominje.

TAZ: Na šta su se ljudi onda žalili?

Ilić: Da su umorni. Da im je nešto ušlo u glavu. Da su povredili sami sebe. Da su im srca slomljena . . . Mogao bih čak ići dotle da kažem kako je propagiranje „preuzimanja odgovornosti za vlastito zdravlje“ politički bezobrazno. To znači tražiti od ljudi da teže nečemu za šta bi morali znati da je nedostižno. Gade mi se eksperti koji mogu da pogledaju 30 ili 40 godina unazad i koji dobro znaju da se zdravlje u svetu u poslednjih 20 godina strahovito pogoršalo, ali koji peru ruke od toga i napadaju žrtve. Obuzima me bes zbog činjenice da se u ime zdravlja na mene danas gleda kao na nekakav sistem, na „život“. Na delu je sumanuta propaganda, koja se sprovodi pomoću ideje da je svako od nas nekakav „život“.

Koncept „života“ potiče iz zapadnog hrišćanstva. To je Isusov odgovor Marti: „Da, ja sam život.“² Tokom 2000 godina hrišćani su verovali da postati jedno sa Isusom znači stupiti u život. Bio je to jedini život za koji se znalo. Osnivači biologije – reč ulazi u upotrebu oko 1801. ili 1802. – dobro su znali da su stvorili nešto novo, sa svojim „životom na zemlji“, za koji je sada bila nadležna nova nauka, biologija. Taj život se sve više predstavlja kao sistem, kao delikatni imunološki sistem, s kojim treba pažljivo postupati, koji uvek treba na ispravan način održavati u ravnoteži. Zamišljati zdravlje kao „kvalitet života“ jeste korak dalje u pravcu potpune dehumanizacije, radikalna apstrakcija, čije mi propagiranje izgleda apsurdno, zato što je ansenzualno, ali, u krajnjoj liniji, zbog hrišćanskog porekla tog pojma, čak i blasfemično.

„Odgovornost“ u svetu u kojem ne možete razumno ni da glasate! U svetu u kojem ono što se nekada zvalo „demokratska sloboda“ sve više postaje samo simbolička saglasnost. U svetu u kojem vas pitaju: kakav porođaj želite, carskim rezom, vaginalni ili možda čak sa majkom-surogatom? U svetu u kojem naizgled imate slobodu izbora, ali u kojem zapravo samo odobravate ono što je odgovarajuća profesija odlučila da radi s vama. Trubiti o odgovornosti u takvom svetu, umesto reći: ljudi, prijatelji, bespomoćni smo, moramo prihvatiti svoju bespomoćnost, da bismo o ličnoj odgovornosti za vlastito zdravlje, javno i normativno, mogli govoriti kao o nečemu duboko iritirajućem i uvredljivom.

TAZ: Naznačili ste veoma deprimirajući scenario. Da li vidite i neku nadu?

Ilić: Da. I ona ne samo da je snažna, nego se često i ostvaruje. Taj scenario, o kojem sam često pričao, u kojem ostajemo izolovani ako tragamo za smislom i nastojimo da ga sačuvamo, takođe je i prilika za intenzivno prijateljstvo, koje je teško zamisliti u svetu nasleđenih veza, poznate kulture, malograđanskih vrednosti, obilja i sigurnosti. To je moja nada. Inače je nemam.

² Ilić naglašava razliku koja se u engleskom jeziku vidi kroz upotrebu članova: „a life“ (kao u rečenici, „Obuzima me bes zbog činjenice da se u ime zdravlja na mene danas gleda kao na sistem, na (nekakav) život/ a life“) i „the life“ („Isus je rekao Marti, 'Da, ja sam život/ the life'“). Misli se na razliku između apstraktnog-bezličnog („a“, neki) i konkretnog života („the“), koji se ne može odvojiti od osobe. — Prim. prev.

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

31. 05. 2012.

Ivan Illich

Protiv zdravlja

Razgovor sa Ivanom Iličem i napomena o novoj askezi

1990.

Preveli i priredili: Aleksa Golijanin i Nenad iz Erevona, 2011. Preuzeto iz Ivan

Ilič, *Amicus Mortis: o umeću življenja i umeću umiranja*, anarhija/ blok 45,

Porodična biblioteka, posebno izdanje, 2012. <http://anarhija-blok45.net1zen.com>

„Against Health: An Interview with Ivan Illich“, The Ellul Studies Forum: A Forum for Technology and Technological Civilization, University of South Florida, Tampa, #8, januar 1992, str. 6–7. Prvi put objavljeno u *Tageszeitung* (TAZ), Berlin, 23. 10. 1990. Na engleski preveo Stephen Lehman.

<http://anarhisticka-biblioteka.net>